

Aplinkos realijų transformacija lietuvių juostų raštų pavadinimuose: liaudiško mąstymo principų paieška

Vytautas Tumėnas

Straipsnyje nagrinėjama, kokie veiksniai ir kaip turėjo įtakos kasdienybės interpretavimui liaudiškoje vizualinėje mitopoetikoje, tradicinių juostų rąstų semantikoje. Straipsnio tikslas – nagrinėjant lietuvių juostų rąstų tradicinių liaudiškų pavadinimų pobūdį ir kilmę, jų asocijacias su realia ir mitine aplinka, atskleisti liaudiškojo vizualinio mitopoetinio mąstymo savitumus ir jų ryšio su kasdienybe ypatybes. Iškeliamą prielaidą apie lemtingą tradicijos vaidmenį vizualinėse mitopoetiškose kasdienybės interpretacijose lietuvių juostų ornamento semantikoje. Daroma išvada, kad rąstų pavadinimai išreiškia pasaulėžvalgos savitumą, daugialypį liaudiškos tipologijos pobūdį, pagrįstą vaizdo ir įvardijimo jungties variantiškumu, archaiškų tradicijų ir inovacijų samplaika.

Dr. Vytautas Tumėnas, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: tumenas@istorija.lt

Šiuolaikinis žmogus, M. Eliadės teigimu, ryškiai skiria kasdienybę bei profanišką, pasaulietinę veiklą nuo šventumo, sakralumo, šventiškumo. Tuo tarpu archainis, arba tradicinių bendruomenių, žmogus nepažįsta tokio skyrimo, kadangi jam kiekviena veikla tam tikru būdu yra susijusi su Kosmoso šventumu, pasireiškiančiu tiek gyvūnijos, tiek augalijos pasaulyje, su archetipais ir kartote (Eliade 1996; Eliade 1997: 10, 11; 13, 144). Panašiai ir S. H. Nasro nuomone, modernus mąstymas, siekdamas naujumo ir originalumo, yra priešingas archaiškai ir tradicinių kultūrų pasaulėžiūrai, jų liaudies menui, kuriame kartotės, kopijavimo, sekimo keliu siekiama išsaugoti mitinį pirmovinį sakralųjį žinojimą (Nasr 1981: 253–278). C. Lévi-Strausso teigimu, pirmovinis mąstymas yra nelaikiškas ir nori suprasti pasaulį iš karto visą. Jis yra toks pats loginis, kaip ir mūsiškis šiuolaikinis, nors jis panašus į mūsiškąjį tik tada, kai tiria visatą, joje išskirdamas fizines ir kartu semantines ypatybes. Jis pagilina savo

mąstymą dėl *imagines mundi*. Jis kuria mentalines konstrukcijas, palengvinančias jam pasaulio supratimą tiek, kiek jos yra panašios į kažką iš to pasaulio. Jį galima apibrėžti kaip analoginį mąstymą, tai vaizduose panirusių konceptų sistema (Lévi-Strauss 1997: 294–299).

V. Gubino nuomone, nuo seno pasaulis pažįstamas ir aiškinamas dviem būdais: teoriškai, racionaliai ir mitopoetiškai, meniškai, iracionaliai. Mitopoetinis, vaizdinis mąstymas yra pirminis teorinio, mokslinio mąstymo atžvilgiu ir būtent pirmykščio mąstymo archetipai sudaro kultūrų pamatus (Gubin 1985: 95–120). Archaiškoms ir tradicinėms kultūroms būdingi mitopoetinio mąstymo principai bei archetipai ir toliau gyvuoja šiuolaikinėse kultūrose archaizmų pavidalu (Ivanov, Toporov 1965: 217).

Tradicinėms kultūroms būdingas dualinis, archaiškos kilmės, mąstymas, pagal kurį tas pats daiktas skirtinguose kontekstuose gali būti ir ritualinis, ir kasdienis (Prokopjeva 1993: 59; Bajburin 1983: 9). Ta pati aplinka gali būti įvardijama ir kaip šventa/ ypatinga/ paslaptina/ magiška/ svetima/ keista, ir kaip žemiška/ kasdienė/ įprasta/ buitinė. Tradicinėje liaudies kultūroje artefaktai dažnai yra susiję ir su mitiniais ar poetiniais vaizdiniais. Tai vienas iš būdų suvokti kasdienybę, artefaktais ją pakylėjant į sakralųjį, ritualinį, mitopoetinį lygmenį, arba, remiantis kasdienybe, piešti idealesniojo pasaulio viziją. Mitinė ar idealioji tikrovė per artefaktų mitopoetinius elementus „ateina“ į kasdienybę ir ją taurina.

Straipsnio tikslas yra parodyti, kuo savitas liaudiškas vizualinis/mitopoe-
tinis „ornamentinis“ mąstymas, jo ryšys su realia bei mitine kaimo žmogaus aplinka tradicinių rinktinių juostų ornamento semantikoje. Nagrinėjama lietuvių tradicinių rinktinių juostų (sukauptų muziejuose, užfiksuotų etnografinėse ekspedicijose, paskelbtų leidiniuose) ornamento semantika, jo liaudiškeji pavadinimai¹ ir su jais susijusi ženklų (ornamento motyvų) tipologija.

Ornamentas ir jo įvardijimas

Lietuvių juostos yra tas artefaktas, kuris apima platų spektrą nuo apeiginio, maginių savybių turinčio daikto bei gyvenimo globėjo, puošėjo iki kasdienio aprangos elemento bei naudingo daikto ūkyje. Tradiciškumas, ankstesnių pa-

¹ Liaudiškų raštų pavadinimų šaltiniai: muziejų rinkiniai (Lietuvos dailės, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos nacionalinio); Lietuvos istorijos instituto Etnologijos sk. rankraštyno medžiaga (surinkta autoriaus, M. Mastonytės, V. Kulikauskienės ir kitų pagalbininkų etnografinėse ekspedicijose), VU bibliotekos Rankraščių skyriaus medžiaga; publikacijos (Znamierowska-Prüfferowa 1933; Tamošaitis 1931; Tamošaitienė 1989; Galaunė 1930; Nenartavičiūtė 1995; Jurkuvienė 2001). Išsamiau žr.: Tumėnas 2002.

vyzdžių kartojimas apskritai itin reikšminga juostų ypatybė, todėl galime kalbėti apie įvairius juostų raštų įvardijimų kilmės šaltinius: paveldėtą raštų įvardijimų tradiciją bei mitopoetikos (tautosakos įvaizdžių) įtaką ir naujesnes kasdienybės poetizavimo madas, tiesiogiai susijusias su valstiečio gyvenimo aplinka bei aktualiomis idėjomis.

Moksliniam interpretavimui būdingas dvejopas požiūris į lietuvių bei latvių juostų raštų įvardijimus: vieniems autoriams tai atsitiktinis asociatyvus kasdienės aplinkos supoetinimas (Galaunė 1930; Niedre 1930; Znamierowska-Prüfferowa 1933; Nenartavičiūtė 1995; Bernotienė 1974; Jurkuvienė 2001), kiti juose aptinka ir archaiško pasaulėvaizdžio relikto (Brastiūš 1923; Bine 1937; Tamošaitienė 1989; Tumėnas 2002).

Dailėtyroje, klasifikuojant ornamento motyvus, kaip įprasta, pasitenkinama ženklų moksliniais terminais. Tačiau lietuvių juostų ženklai priklauso tam tikrai atskirai įstrižos konstrukcijos ornamento rūšiai, paplitusiai Rytų Europos, Šiaurės Afrikos, Artimųjų Rytų, Vidurinės Azijos, Pietų Sibiro, Lotynų Amerikos liaudies mene, kurios specifiniams motyvams-ženklams iki šiol nesukurta pakankama ir visuotinė mokslinė terminija. Todėl kiekvienos šalies mokslininkai pasirinktus ženklus įvardija savaip: vieni remdamiesi universaliais terminais (Hahm 1937; Baklanov 1947; Ivanov 1963), kiti papildomai naudodami liaudiškus įvardijimus (Lukina 1979; Slava 1992), dar kiti vietoj terminų pateikdami ženklų archetipinių variantų atvaizdus (Klymova 1984). Etnologiniuose darbuose, kuriuose minimi autentiški įvairių rūšių ornamentikų raštų įvardijimai, daugiau dėmesio teikiama ženklų ir jų įvardijimų įvairovei (Kletnova 1924; Niedre 1930; Znamierowska-Prüfferowa 1933; Vinogradov 1967; Rusakova 1989; Błachowsky 2004), bet ne ornamento įvardijimo principų, kilmės bei jų įvaizdžių sistemos atskleidimui.

Nagrinėjant lietuvių rinktinių juostų raštų pavadinimų sąryšį su audėjų gyvenimo aplinka reikia pabrėžti, kad žinomi liaudiški raštų įvardijimai negali tiesiogiai byloti apie ženklų vizualinės ar idėjinės inspiracijos, kilmės šaltinius, kadangi nėra įrodymų apie tiriamų raštų formos tiesiogią kilmę iš supančios gamtos pasaulio. Mat juostų ženklų kilmė ir ornamento tradicija, siekianti Senosios Europos civilizacijos laikus (Tumėnas 2002: 73, 157, 168, 198, 205), yra senesnė už lietuvių kalbą ir etnografų aprašomą valstiečio gyvenimo aplinką. Panašią nuomonę apie lenkų liaudies siuvinėjimo raštų pavadinimų atsietumą nuo jų formos kilmės yra išsakęs ir A. Błachowskis (Błachowsky 2004: 52). Kitaip tariant, mūsų nagrinėjamos ženklų pavadinimų asociacijos su valstiečio realia aplinka bei mitopoetiniu pasauliu gali būti skirtingos nuo pirminės ženklo formos ir simbolikos kilmės.

Nagrinėjant įvairius lietuvių juostų raštus ir jų įvardijimus išskyla sisteminių problema. Neabejotina, kad mokslas gali sisteminti, klasifikuoti ornamentą įvairiais formaliais aspektais. Tačiau aktualiau yra perprasti autentiško liaudiško

sisteminimo, ornamentinio mąstymo principus, atsakyti į klausimą, ar apskritai buvo koks nors sisteminis požiūris, o ne atsitiktinis asocijavimas su gyvenimo aplinka ar visiškai laisvas fantazavimas?

Tradicinė juostų ornamentika (jos kanonai ir ženklų konstrukcijos schemas) gyvuoja baltų kraštuose daugiau kaip devynis šimtmečius (Volkaitė-Kulikauskienė 1997; Zariņa 1999; Tumėnas 2002: 56–66). Ji turi bendrybių su Neolito Senosios Europos civilizacijos raštu, ženklais bei ornamentu (Tumėnas 2002: 73, 156, 168, 198, 205). Kita vertus, XX a. antroje pusėje lietuvių juostų ornamento kanonas „subyrėjo“, raštai supaprastėjo ir tiek pakito, kad prarado sąsajas su tradicija (Tumėnas 2003: 21–38), o drauge su senaisiais raštais išnyko ir tradicinių liaudiškų jų pavadinimų vartoseną. Naujieji būdingi modernių tautinių juostų raštų vaizdiniai, pvz., žvaigždės, tulpės, ažuolo lapai, rūtos (Tumėnas 2003: 34); taip pat poetiški įrašai, pvz., „Piršliui melagiui“, ar jubilaito vardo pavardės ir metų įrašai išreiškia šiuolaikiškai transformuotą ornamento semantikos mitopoetinę tradiciją – reikšmę praradusį ornamentą keičia moderniam žmogui (kaimiečiui ir miestiečiui) suprantamas šriftinis tekstas, kurio simbolika susijusi su tautiškumo mitologija, aktualiais XX a. gyvuojančios tautosakos įvaizdžiais, vestuviniais papročiais. XX a. pabaigoje būdingos antimodernybės ar archaizacijos (Kavolis 1996: 243) plėtros dėka augant susidomėjimui autentišku, nestilizuotu folkloru, dalies šiuolaikinių juostų audėjų² raštai vėl grįžta prie tradicijų ir kanono, tačiau jų audėjai nebeįvardija. Raštų pavadinimuose (bei formoje) kūrybiškumo stoka liudija sumenkusią šiuolaikinių audėjų galią ornamente mitopoetiškai apmąstyti pasaulį, taip pat stipresnę depotetizuotą šiuolaikinį požiūrį į aplinką. Kita vertus, tai leidžia daryti prielaidą apie svarbią mitopoetinės pasaulėžiūros reikšmę juostų ornamento kūrybai, raidai ir gyvybingumui. Kadangi šiuolaikinės audėjos daugelio raštų neįvardija, nebesieja jų su idėjomis ir, interpretuodamos tradiciją, dažnai nebeįvardija formos kanonų, joms trūksta sisteminio požiūrio. Todėl kyla logiška prielaida, jog seniau tradicinio kaimo audėjos, įvardydamos daugybę raštų, savaip siedamos jų formą su įvaizdžiais, turėjo tam tikrą ornamento, kaip sistemos, sampratą.

Ženklų pavidalų, įvardijimų bei sąsajų su mitopoetiniais įvaizdžiais ir simboliais įvairovė

Lietuvių juostų raštų semiotiką geriausia pradėti nagrinėti nuo konkrečių skirtingų įvardijimų, nuo etnografinio mikrolygmens, kada, nedarant platesnių lyginamųjų apibendrinimų, apdorojami skirtingų audėjų „ornamentinio mąstymo“ duomenys.

² P vz., A. Didžgalvienės, A. Mickuvienės, M. Daškevičienės, N. Akstinienės, A. Vandytės, G. Vilio, I. Makauskienės, V. Montvilienės, A. Sadauskienės, G. Milvidienės ir kt.

Pradedant apibendrinti ir lyginti aiškėja, kad, nepaisant juostų ornamento formai būdingo sekimo, kopijavimo, pastovumo, bendruomeniškos estetikos prado, vis dėlto gausu skirtingų, savitų raštų įvardijimų. Dažnai tuo pačiu ar panašiu pavadinimu įvardijami kiek skirtingi raštai (žr. lentelę). Pavyzdžiui, *žirgeliais*, *arkliuku*, *arklio galvute* vadinamas ir rombas su kabliukais, ir stogelis su kabliukais, ir rombas su kabliukais vienoje viršūnėje; o *rože* vadinamas ne tik rombas su ataugėlėmis, bet ir žvaigždės ženklas, be to, diminiuose audiniuose *rože* vadinamas ir katpėdėlės ženklas; *žysiažarniu* vadinamas ir dantytas rombas, ir dantytas zigzagas. Būna ir priešingai – labai panašūs ar tie patys raštai turi regione skirtingus pavadinimus. Pavyzdžiui, rombas vadinamas ir *akutėmis*, ir *varnakiu*, ir *pelėdos akutėmis*, ir *dzvonkais*. Rombas su kabliukais dviejose priešingose viršūnėse – *varliuke*, *vėžiuku*, *keturkėla*. Stogelis su kabliukais vadinamas *žirgeliais*, *puserškėčiu*. Eglutė – *eglate* ir *šluotele*. Žvaigždutė – *žvaigždute*, *rože*. Zigzagas – *vingeliu*, *lankučiu*, *kripe*. Katpėdėlė – *katpėdėle*, *dimučiais*, *šiškučiais*. Širdelė – *ožkanagučiu*, *ožkos pėduke*, *spalgenomis*. Dantytas rombas – *obuoliuku*, *žysiažarniu*.

Tokia pavadinimų įvairovė ir painiava gali pasirodyti kaip individualios saviraiškos reiškinys, nesusijęs su archetipiniais pradais. Tačiau lyginant kelių Lietuvos etnografinių regionų medžiagą su kitų kraštų duomenimis, išskyla dideli ženklų semantikos panašumai, kuriuos sunku paaiškinti nesena is tiesioginiais kultūriniais ryšiais ar atsitiktiniu fantazijos sutapimu. Tai gali būti kultūriniai archaizmai, kurie galėjo išlikti dėl to, kad ornamento kūryba juostose buvo pakankamai konservatyvi, uždara ir sudėtinga bei lėta, todėl nauji reiškiniai sparčiai plisti negalėjo. Reikšminga ir tai, kad būtent pirminiai, archetipiniai ženklai bei kai kurie vėlesni ženklų tipai turi tuos pačius pavadinimus ir idėjų sąsajas platesnėje teritorijoje. Pavyzdžiui, rombo su kabliukais archetipinis ženklas *varlytė* žinomas ne tik Lietuvoje, *rupūžytės* (*krupitis*) raštą turi latviai (Eriņš 1988: 35), *varlės* ir *rūpūžės* vardą šiam ženklui teikia ir rusai (Kletnova 1924: 120–122; Rusakova 1989: 128), Pietų Sibiro Altajaus tautybės (Karalkin 1953: 38) *vėžių* (*rak*) šį ženklą vadina lenkai (Łobaczewska 2005:331). Eglutės ženklas Lietuvoje žinomas *šluotelės*, *eglutės* vardu (Galaunė 1930: 263), Latvijoje tai – *šluotelė*, *spygliukai* (Paegle 1944: 4; Brastiņš 1923: 29). Lietuvoje rombas su ataugėlėmis vadinamas *rože* (Tumėnas 2002: 190), retai *sauluke*, o Latvijoje jis vadinamas *saulyte* (Paegle 1944: 4; Slava 1992: 17), o rusų liaudies mene vadinamas *gėlele*, *žiedeliu*, *ropute* (Kletnova 1924: 120–122, Russkije 1970: 103; Rusakova 1989: 129–130), lenkai irgi vadina *rože* (Łobaczewska 2005: 331).

Juostų raštų pavadinimų ir formos sistemos, t. y. invariantų ir variantų atradimas, padeda suvokti raštų formos plėtros ir įvardijimų suteikimo principus. Pastebimi panašūs dėsningumai daugelio tautų tiriamo tipo ornamentikoje peršą mintį apie vienalytę šio tipo ornamento kilmę arba ornamentinio mąstymo (formos ir idėjos prasme) archetipiškumą. Tuo tarpu dekoratyvūs vėlesnės raidos ornamento savitumai neturi didesnės semantinės vertės bei universalumo.

Juostų ženklų ir įvaizdžių variantiškumas: gyvenamosios aplinkos analogijos ir painiojimai

Nemažai tyrinėtojų tradicinį ornamentą linkę kildinti iš mitinės pasaulėžiūros, tačiau tiesioginė pirminė etnografinė medžiaga šiuo klausimu neiškalbinga. Autentiški pateikėjai į pavadinimus žiūri poetiškai, o tai verčia tyrėjus daryti etnografinio lygio išvadas apie profanišką, šiaip sau atsiradusią pavadinimų kilmę, kadangi taip aiškina pačios audėjos.

Tas pat pasakytina ir apie liaudiškąją ornamento tipologiją – pradiniame etape susiduriama tik su konkreto rašto konkrečiu pavadinimu, kažin ar tinkančiu kitam raštui. Liaudiškos sistemos metmenys ryškėja tik apibendrinus daugybę įvairių liaudiškų pavadinimų. Tada aiškėja, kad liaudiškasis mąstymas išskyrė tam tikrus raštų tipus, kurie apima daugybę įvairių panašios formos raštų, vienodai arba panašiai vadinamų. Todėl reikia pripažinti, kad pirminis etnografinis tyrimas yra visiškai nepajėgus apibūdinti raštų tipus. Daugelio ornamento tyrinėtojų pateikiami raštų pavadinimai paprastai nusako vieną konkretų formos ir pavadinimo dermės variantą, kuris yra tiriamoje kultūroje paplitęs, arba dar patikslinama, kad yra ir daugiau to paties tipo atvaizdų ir įvardijimų variantų (Gračiova 1990: 108–109). Kitas kelias – pateikti apibendrintą ženklo schemą, kuri apima visus variantus, tačiau tada tenka pasirinkti vieną populiariausią pavadinimą. Tada nemažai atmainų lieka užribyje. Panašiai apibendrina dauguma ornamento liaudiškų pavadinimų tyrinėtojų (pavyzdžiui, Kletnova 1924; Znamierowska-Prüfferowa 1933; Klymova 1984; Błachowsky 2004). Lietuviškoji medžiaga rodo, kad lietuvių „ornamentinis mąstymas“ buvo variantiškas, kaip ir simboliai tautosakoje ar dialektai kalboje. Variantiškumas būdingas smulkioms raštų atmainoms to tipo paplitimo ribose. Įvairūs šio tipo raštai gali būti panašiai vadinami.

Lentelėje parodytas lietuvių juostų raštų archetipų (tai formalios ornamento analizės – dekonstravimo bei atrankos būdu – nustatytos primityviausios ornamento motyvų atmainos, invariantai, kurie sudaro visų kitų sudėtingesnių ženklų konstravimo pagrindą) ryšys su liaudies tradicijoje įvardytais raštų tipais (tai įvairios, bet panašios, formos ir panašiai vadinamų ženklų atmainos). Taip pat atskleista ženklų tipų, būdingiausių archetipinių ženklų pagrindu atsiradusių variantų, įvairovė, parodytos jų sąsajos, panašumai, tapatinimai. Kita vertus, tam tikri ženklų tipai (svastikinė roželė, svastikinis vėžlėlis, itin didelė grėbliukinė varlytė, languotas žalčiukas, dantytas kryžius, paprasta įstrižainė, meandras, stogelis) neturi liaudiškų pavadinimų, galbūt jie dėl retesnio ženklo vartojimo pamiršti? Tokie raštų tipai į lentelę neįtraukti.

Daugybė smulkesnių atmainų, kilusių iš archetipinių ženklų, liaudiškoje tipologijoje suvokiami kaip atskiri raštų tipai, nes jų forma itin išpuoselėta,

palyginti su archetipu, bet, svarbiausia, jiems suteikiami saviti įvardijimai. Tačiau esti ir tokių raštų, kurie taip smarkiai skiriasi nuo archetipo, kad turėtų būti suvokiami kaip atskiras tipas, tačiau atskiro įvardijimo arba apskritai pavadinimo jie neturi, todėl galima sakyti, kad liaudiškoje tipologijoje yra nepastebėti ir todėl lentelėje neišskirti. Pvz., paprasta įstrižainė neįtraukta, kadangi negali būti tame pačiame tipe, kaip ir languota įstrižainė (*vašliukai*) – palyginkime su paprasto zigzago (*lankutė*) ir dantyto zigzago (*žusiųžarnis*) santykiu (Tumėnas 2002: 82–84). Šiame straipsnyje apsiribojama liaudiškos mąstysenos problemomis, todėl sudarytoji liaudiškos raštų tipologijos lentelė pasižymi vien tik esamų duomenų analize ir visiškai atmetamos bet kokios, kad ir logiškos, prielaidos.

Daugiausia pavadinimų variantų turi raštų tipai, artimesni archetipiniams ženklams. Pavyzdžiui, **eglutės** tipo (9) raštui žinomos 5 pavadinimų atmainos: *eglutės, eglutė, eglėlė, eglala, eglukė*; **roželės** tipas (4) turi 18 atmainų pavadinimų: *erškėtėliai, erškėtukai, erškėčiai, erškėtrožiukai, arškėtrožiukė, erškėtrožėlės, erškėtėlis, erškėtukas; roželės, roželėmis, roželė, rožela, rožalė-rožiukė, rožele, rožiukės, rožikė, rožikė ar rožikėmis, žvaigždutė*; **varlytės** tipo (5) turi 18 pavadinimų variantų: *varliukė, rupūžiukas arba vėžiukas, varlytė, varlalė, vėžiukai, vėžiukais, vėžukų, vėžlaus, vėžiukas arba rupūžiukas, vėžlalis, vėželis, vėžys, vyžnagėlis, vorukas, voras, keturkėla, žirgeliai, arkliukas*; **kryžiuko** tipo (12) turi 12 pavadinimų variantų: *kryžiukas, kryžiokas, kryžukas, kryžokucis, kryžiukėlis, kryželis, kryžiukai, kryželiai, kryžiokėliai, kryžiokėliu, krikštalis, krikštelis*; **grėbliuko** tipas (22) – 7 atmainas: *grėblelis, grėbleliai, grėbliukai, grėbliukas, grėblutis, grėblalis, grėbliuku*; **ožkanagučio** tipas (28) – 9 atmainas: *ožkanagucis, ožkanagutis, ožkos nagučiai, ožkos pėdukai, ožkanagučiai, ožkanagėliai, ožkanagutė, ožkanagė, ožkanagis*.

Itin vertingi liaudiškos tipologijos tyrinėjimui – vardų painiojimai, kadangi tai padeda suprasti, į ką liaudies žmogus kreipė (kad ir nevykusiai, netiksliai) dėmesį skirstydamas raštus. „Liktoriukai“ pavadinti *erškėtėliu*, o „kryžiukas“ – *erškėtrožėmis* (Tumėnas 2002: 113–118), matyt, dėl artimos žvaigždinės raštų sandaros, o galbūt ir panašios dangaus šviesulių semantikos. „Ožkanagutis“ pavadintas *katpėdėle* (Tumėnas 2002: 113–119) dėl pėdų, kojų, nagų semantinio artimumo. „Varlytė“ – *kryžučiu* (Tumėnas 2002: 113–119) dėl kryžiškos ženklo ir gyvūno konstrukcijos, taip pat *ožkanagiu* dėl nagų, žnyplių semantinio panašumo, ir – *stirnos pėdaitėmis* (Tumėnas 2002: 114–121), dėl ožkos nagų, stirnos pėdų, vėžlio nagų semantinio artumo, taipogi *žirgeliais, arkluku* (Tumėnas 2002: 115–123) dėl pusės vėžlelio ženklo formos fragmento panašumo į žirgelių ženkla. „Svastikinis grėbliukas“ pavadintas *vėželiu* (Tumėnas 2002: 115–122) dėl svastikos užlaužtų sparnų asociacijos su vėžio nagais ir vėželio rašto forma. Aiškėja, kad šios pavadinimų klaidos turi logišką pagrindą, kuriam formos ir vardo ryšys yra labai reikšmingas. Jos atsirado ne atsitiktinai ar tradicijos požiūriu neteisingai siejant ženklą su aplinkos objektais, bet būtent painiojant

tradicines specifinės ženklų formos ir jos įvardijimų sąsajas, kitaip tariant, painiojant su ženklais siejamus įvaizdžius. Šis reiškinys byloja ypatingą kaimo audėjų mąstymo būdą: idėjų vizualizavimą ornamente.

Iš pirmo žvilgsnio įtikinamiausia atrodo prielaida, jog žinomi juostų raštų pavadinimai – vėlyvas reiškinys, kuriame atsispindi asmeniškios asociacijos, kurias XIX–XX a. žmonėms kėlė senesnės kilmės ornamento formos, nes senieji pavadinimai buvo pamiršti. Tačiau tyrimai rodo, kad tik nedidelė dalis pavadinimų yra unikalūs. Dažniau sutinkami plačiau paplitę įvardijimai, kuriuos galima laikyti tradiciniais, kurie gali būti paveldėti. Be to, įdomu išsiaiškinti unikaliųjų pavadinimų kilmę ir prigimtį, kokie principai lėmė jų atsiradimą.

Aiškėja, kad unikaliųjų pavadinimų teikimo principai iš esmės nesiskiria nuo plačiau paplitusiųjų. Visiems raštams, tiksliau, jų pavadinimams, būdingas asocijavimas su valstiečio gyvenamąja aplinka. Tai laukinės gamtos objektai: *alksnio lapai, babuškutė, beržo lapukai, eglutė, erškėtėlis, grambuoliukas, kirmėlytė, koreliai, krūmutis, lapai, meškutė, riešutas, rupūžė, saulutė, snaigė, varliukė, vėžys*.

Žmogaus sukurti daiktai: 1) ūkio padargai ir daiktai: *akėčios, grėbliukai, žaginukas, grandinė, būrtukė*, 2) maisto gaminiai ir įrankai: *sūrelis, vašliukai, šakutės*, 3) bendravimo daiktai: *gromatėlė* (tautosakoje – laiško nuo mylimojo įvaizdis), 4) architektūros ir interjero elementai: *stogų žirgeliai, langučiai, kryžlangėlis, liktoriukai* (žibintas, sietynas).

Kultūriškai sureikšminti gamtos objektai, naminiai augalai ir gyvūnai: *agurkinis, avių varpos, bitinėlis, dobiliukai, gvazdikai, kanapėlė, obuoliukai, rūtelė, roželė*. Laukinių ar naminių gyvūnų bei žmogaus kūno dalys: *akutė, danteliai, katpėdėlė, keturkėla, nagučiai, vyžnagėlis, ožkanagutė, ožkapėdė, plačiakojis, slanksteliai, stirnos pėdaitė, širdelė, varnakis, vilko gerklė, žarnelė, žąsiažarnis*.

Pasitaiko ir pavienių su kitais kultūros reiškiniais – šokiais, kortomis, šriftu – susijusių apibūdinimų: *mazūrka, čerolinis zvankas, S raidelė, zetas*.

Išskirtiniai yra pavadinimai, reiškiantys ir liaudiškus abstrahuotus, ir geometrinius terminus: *būrtukė, būrtukė su grėbliukais, danteliai, grandinė, dvilypis grėblelis, keturka, kryžiukas, kriputė, kriukelis, langučiai, kryžlangėlis, lankutė, lenciūgėlis, panievalia, plačiakojis, S raidelė, slanksteliai (slenksteliai), sulaužtiniai, suvers-tinis, vąšelis, vingelis, zetas, čerolinis zvankas, zvonkeliai, žarnelė*.

Gyvenamosios aplinkos ir mitopoetikos sąsaja raštų pavadinimuose

Daugelis raštų pavadinimų, minėdami valstiečio aplinkos realijas, drauge yra panašūs į tradicinius mitinius-poetinius įvaizdžius. Skirtingai nei socialistinio realizmo estetikoje, jais nesiekta perteikti tokios kasdienybės, kokią mato šiuolaikinis žmogus. Kasdienybės medžiaga buvo ne tiek įkvėpimo šaltinis,

kiek priemonė išreikšti kitai būčiai – tauresniam vidiniam pasauliui ar kultūrinės tradicijos idealams. Daugelio raštų poetiški ar mitopoetiški pavadinimai, kuriems būdingos deminutyvinės žodžių formos, yra priešingi kasdienybei: jie ypatingi, pasakiški, paslaptingi; neretai susiję su svetima arba paslėpta erdve, laukine gamta arba nežmogiškos kilmės gamtos apraiškomis. Dažnai minimas ne visas objektas, o išskiriami ypatingi, keisti jo elementai.

Pavyzdžiui, žąsies žarnų įvaizdis liudija apie prasiskverbimą į paslėptą nuo kasdienio žvilgsnio įprasto paukščio vidurių pasaulį. Rašto semantikoje įkūnytas anatominis prasiskverbimas į gyvūno vidų ir specialus būtent žarnų pasirinkimas suteikia paslaptingo ir sakralumo, kaip galbūt valstiečio mąstysenoje žąsies darinėjimas siejosi su ypatingomis šeimos švenčių (pvz., krikštynų) progomis.

Panašus skverbimasis į gyvūno vidų išreikštas vilko gerklės įvaizdžiu. Šis įvaizdis dvigubai siejosi su svetima aplinka, paslėpta erdve, paslaptinga, grėsminga, „laukine“ gamta. Dantyto rombo bei dantuotos vilko gerklės ryšį su vestuvių tema galima mėginti paaiškinti kitų kraštų analogija – iniciacijų įvaizdžio *vagina dantata* (dantyta vulva), vaikinių aistringumą bauginančia ir mitologiškai pakylėjančia, reikšme (Lévi-Strauss 1997: 125).

Nagai ir dantys nebuvo reti audėjų gyvenime, tačiau jų pakylėjimas į poetinio įvaizdžio lygmenį atrodo labai keistai. Nagų bei dantų poetizavimas suprantamas šiuolaikiniame popmene kaip demoniškojo, vampyriškojo pasaulio išraiška. O kuo paremtas nagų, dantų išaukštinimas tradicinės kultūros juostų simbolikoje? Paaiškinimo įmanoma ieškoti tik mitopoetikoje: lietuvių tautosakoje yra duomenų, kad nagai buvo reikšmingi pomirtiniame gyvenime: savi ar plėšrių žvėrių (pvz., lūšies, lokio) nagai, tikėta, reikalingi norint įkopti į pomirtinį stiklo kalną, kurio viršuje – rojus. Kopimas į Kalną prieš tai apsirūpinus nagais – dar maginės (šamanistinės) tradicijos liekana (Beresnevičius 1990: 132–138). Dantų vaizdiniu puošta juosta menkai susijusi su kaimo audėjų romia kasdienybe. Greičiausiai tai yra mitinės-poetinės kilmės įvaizdis, kuris neretas sakmėse, pasakose ir tikėjimuose. Vilko dantų išskyrimo, sureikšminimo ir pakylėjimo iki įvaizdžio ištakas galima atsekti iš akmens, žalvario amžių artefaktų: pavyzdžiui, archeologų rastą Duonkalnio/Biržulio „žynio“ kaukolę juosia pragręžtų žvėrių dantų vėrinėlis (Rimantienė 1995: 143–144).

Panašiai ir *ožkanagučio*, *nagų* pavadinimai kasdieniškais rodosi tik iš pirmo žvilgsnio. Tautosakoje į šiuos įvaizdžius atkreipiamas dėmesys kaip į ypatingas nesunaikinamas gyvūno kūno dalis – tiek gyvo regimas, tiek negyvo išliekančias („ir liko iš ožiuko tik rageliai ir nageliai“). Jie yra ženklai, kurie drauge su kitais panašiais, tokiais kaip *ožkapėdė*, *vištakojėlė*, *stirnos pėdaitė*, *katpėdėlė*,

mena apie gyvūno, kurio mes nematome, egzistavimą – jo pėdsakus. Kadangi pėdsakus, anot tradicinės pasaulėžiūros, gali palikti tiek šio, tiek anapusio pasaulio būtybės – šie ženklai, bylojantys apie dalies ryšį su visuma, ženklo – su objektu, yra ir pačių gyvūnų simboliai. Taigi ir šiuo atveju susiduriame su paslaptį tikrove, kurios atributai, simboliai dažni ir lietuvių stebuklinėje tautosakoje, tikėjimuose, papročiuose, kuriuose galima išvelgti mitologijos atšvaitų. Pėdų vaizdiniai ant sakralių (šventų) akmenų būdingi lietuvių tradicijai: pvz., akmenys su vaiko, jaučio, arklio, karvės, vilko, Laumės, Velnio, Dievo pėdomis; bei katalikybei: pvz., Šiluvos akmens su švč. Marijos pėda legenda, bylojanti apie švč. Marijos apsireiškimą ant didelio akmens ir savo pėdos išpavidimą jame (Vaitkevičius 1998: 39–41, 271, 444, 595–596, 666; 587–590).

Apskritai pėdų ženklai itin reikšmingi daugelio tautų mitologijoje. Pavyzdžiui, indų ir tibetiečių mitologijoje paplitęs Višnu, Lakšmi, Budos, šventųjų mokytojų pėdų mitopoetinis bei vizualinis simbolizmas ir jų kultas (Rawson 1997: 106; Rawson 1991: 36, 89; Mode 1984: 234).

Kita vertus, kojų, nagų, pėdų meninio-idėjinio įprasminimo, kuris vėlesniais laikais galėjo būti skatinamas tradicijos, mąstymo inercijos, kilmė gali siekti itin tolimus medžiotojų visuomenės laikus. R. Rimantienės nuomone, duobutės, mėgdžiojančios žvėrių pėdeles (dabar toks ženklas vadinamas „katpėdėlėmis“) neolito keramikoje yra kilusios iš medžiotojų pasaulėžiūros. Pėdeliniai raštai susiję su realiais mezolito ir neolito medžiotojų artefaktais: kiaurai prakaltais sumedžiotų žvėrių pėdų kauliukais (Rimantienė 1995: 158–159).

Tokių nepatrauklių kūno dalių (be to, tarytum atskirtų nuo jo) kaip, pavyzdžiui, „pėdų“, „žarnų“ aktualizavimas ir estetizavimas, jų dekoratyvių savybių įvertinimas, pakylėjimas ir įvaizdžio lygmenį taip pat gali būti paaiškinamas tik mitopoetinės tradicijos galia. Ornamento pavadinimuose, kurie daugiausia remiasi žmogaus bei atitinkamomis gyvūnų kūno (neretai erotiškais) vietomis, padėtimis: pėdos, nagai, kojos, tarpukojis (*keturka*), plačiakojis, akys, dantys, gerklė, žarnos, galima išvelgti panašumo su pirmykščių tikėjimų „ikonografijos“ arsenalu, archaiška mitopoetika. Ir priešingai, žiūrint į šiuos pavadinimus tik kaip į paprastos kasdienybės atspindį, beliktų juose išvelgti postmodernistinės užribio estetikos ištakas. Vargu ar įmanoma šį poetinį „siurrealizmą“ kildinti vien iš XIX a. „liaudiškos romantikos“, pamiršus ilgalaikį mitinės pasaulėžiūros kodų gyvavimą liaudies kūrėjų fantazijoje bei pasaulėjautos tradicijoje. Įdomiausia, kad ši ilgaamžė tradicija taip „paslėpta“, jog „užburia“ net šiuolaikinių žmogų, kuriam „žusiažarnikės“ pavadinimas iš pirmo žvilgsnio nekelti nemažonių asociacijų ir atrodo liaudiškai žaismingai. Lemiamą reikšmę čia turi ir šių pavadinimų estetizacija deminutyvais.

Ženklų pavadinimų įvairovę vienijantis archetipinis konceptas

Dauguma archetipinių ženklų bei iš to paties archetipo kilusių įvairių ornamentų tipų pavadinimų, nors ir atrodantys labai skirtingi ir atsitiktiniai, turi tam tikrą juos jungiantį mitopoetinį invariantą, archetipą.

Pavyzdžiui, *varlytės, vėžlelio, vėželio, keturkėlos, voro, plačiakojo* ženklų pavadinimai siejasi su praskėstų kojų vaizdiniu, su erotiškais kūno vietomis, drabužių dalimis, su „erotišku pozų“ gyviais, siejamais su gimdymo, pasaulio kūrimo mitema. Vėžlio ir varlės semantikos giminybę rodo *vėžlio* sinonimas *geležinė varlė*. Varlės (rupūžės) – vėžlio sąsajos neatsitiktinumą rodo ir analogiški latviški šio ženklo vardai: *rupūžytė (krupītis)* (Eniņš 1988: 35) ir *vėžiukas (vėžītis)* (Niedre 1930: 15). Rupūžės įvaizdį M. Gimbutienė sieja su Deivės archetipu, su tautosakos Laume-Ragana, su gimimo bei atgimimo simbolika (Gimbutienė 1985: 34–35). Panašiai A. Ambrozus varlės raštą Rusijos liaudies mene sieja su Deivės archetipu (Ambroz 1966: 27–44). Lietuviai su gimimo ir mirties idėja, su Laumių ir Laimos veikla sieja ir vorą (Tumėnas 2002: 198–199). Pažymėtina skirtinga išorinė šio ženklo semantika Rytų tekstilėje: vadinamas *tarantulu, skorpionu*, jis apsaugo nuo mirtino jų įkandimo (Kybalova 1969: 24), tačiau ženklo prasmės pagrindą sudaro ta pati mirties-gyvenimo-atgimimo idėja. Vadinasi, šios analogijos gali būti nulemtos gerokai senesnių laikų bendrybių arba mitopoetinės kūrybos stereotipo.

Aiškėja, kad ženklų, priklausančių vienam rašto tipui, semantikos pagrindas yra ne tiek jų formos, kiek tam tikras archetipinis konceptas, kuris atsiskleidžia rašto pavadinimuose ir yra siejamas ne tik su vizualiniu ženklu-ornamentu, bet ir su kitais tautodailės vaizdiniais, tautosakos bei mitologijos įvaizdžiais.

Išvados

Tik apibendrinus daugybės įvairių liaudiškų raštų pavadinimų duomenis, šie pavadinimai nebeatrodo vien kasdieniškos kilmės audėjų vaizdine-poetine fantazija. Ryškėja liaudiško „ornamentinio, geometrinio mąstymo“, turinčio logišką sisteminių pagrindą, metmenys: 1) jam labai reikšminga ženklo formos ir jo įvardijimo ryšys, 2) jam būdingas tiek formų, tiek įvardijimų variantiškumas, 3) daugelis artimos formos raštų turi juos vienijantį mitopoetinį archetipinį konceptą, kuris ryškėja ir kaip stipriai modeliuojantis fantaziją simbolinis pagrindas, 4) raštų pavadinimų kilmė įvairi – vieni susiję su tradiciniais simboliais, kiti – su naujesnėmis realijomis, dar kiti artimi naujųjų laikų tautosakos įvaizdžiams.

Ženklų, semantikos, apimančios rašto formą ir pavadinimą, pagrindas yra tam tikri archetipiniai konceptai, atsiskleidžiantys panašių ar vienodų raštų pavadinimų įvairovėje, jų painiojimuose, taip pat atitikmenyse platesniame kultūros ženklų kontekste.

Lentelė. Liaudiškoji ornamento tipologija (žr. 1 nuorodą)

Akutė Varnos akutė Zvonkas Būrtukė	Langučiai Kryžlan-gėlis	Pelėdos akutės	Roželė Erškėtelis Snaigė Būrtukė su grėbliukais Žvaigždutė	Varlytė Vėžlelis Voras Keturkė-la	Obelėlė	Panieva-lia	Plačiako-jis	Eglutė Štuotelė	Liktoriu-kai	Liktoriu-kai
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Kryžiukas Krikštelis	Gromatėlė	Gvazdikas	Arklio galvukė	Žirgeliai Puserškėtis	Žirgeliai	Žvaigždutė Roželė	Obuoliukas Vilko gerklė Žusiazarnis	Lankutė Kripė Vingelis	Žusiazarnis Danteliai
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21

Grėbliukai	Dvilypas grėblalis Sulaužtinis grėblalis Vėželis	Katpėdėlė Roželė	Zetas Žaltinėlis Zuikutis Vingelis	Sulaužtinis grėblalis	Sausainiai Vafliukai	Ožkapėdė Ožkanagutis	Slanksteliai
22	23	24	25	26	27	28	29

Pastebėta, kad daugybė to paties tipo kiek skirtingos formos raštų yra vienodai arba panašiai vadinami. Atsekamos ir semantinės sąsajos tarp įvairių ženklų tipų, kilusių iš bendro archetipo, bet turinčių skirtingus pavadinimus. Esti tiesioginis ryšys tarp vieno rašto tipo ženklų bei jų vardų atmainų gausos ir tų ženklų formos artimumo archetipiniam ženklui, o jų pavadinimų – mitopoetiniams įvaizdžiams.

Aptikus ženklų pavadinimų įvaizdžių mitopoetinę prigimtį bei raštų įvardinimo poreikį, tiek į tradicinius, tiek į naujesnius raštų pavadinimus galima žiūrėti kaip į tautosakos ar mitologijos reiškinį. Raštų pavadinimai ir jų variantiškumas byloja apie fragmentišką, užkoduotą ryšį su mitologija. Tai panašu į daugelio archaiškų, mitinių-poetinių simbolių gyvavimą, kai mitinė reikšmė-simbolis suskaldomi, išmėtomi profaniškame kasdieniame pasaulyje, įvairioje gyvenamoje aplinkoje ir vėl surenkami. Taip pastarieji atsiskleidžia kaip pagrindinio mito apie pasaulio sukūrimą kodinės versijos (Toporov 2000: 129).

Lietuvių „ornamentinis mąstymas“, kaip būdinga ir archaiškoms bei tradicinėms kultūroms, kultūros ženklus, simbolius ir kalbą vartoja bendroje reikšmių struktūroje, vieningoje, visa apimančioje metaforoje, kurioje kuriamos pačių įvairiausių atitikmenų grandinės. Ornamento semantika aprėpia naminius bei laukinius gyvūnus, augalus, jų bei žmogaus kūno dalis, žemės ūkio bei virtuvės sritį. Ženklų mitopoetiški įvardijimai neretai kuriami išskiriant iš aplinkos taurius arba ritualinį kontekstą turinčius objektus. Siekiant paslaptingo, kalbama apie ypatingas jų dalis arba „prasiskverbiamą“ į jų vidų. Raštų pavadinimų deminutyvinės formos taip pat padeda perkelti kasdienybės objektus į mitopoetinę plotmę.

Literatūra

- Ambroz Anatolij Konstantinovič. 1966. O simvolike russkoj krestjanskoj vyšivki archaičeskogo tipa, *Sovetskaja etnografija* 1: 27–44.
- Bajburin Albert Kašfilovič. 1983. *Žilišče v obriadach i predstavlenijach vostočnych slavian*. Leningrad: Nauka.
- Baklanov Nikolaj Borisovič. 1947. Gerich. Geometričeskij ornament Srednej Aziji i metody ego postrojenija, *Sovetskaja archeologija* 9: 101–120.
- Beresnevičius Gintaras. 1990. *Dausos: pomirtinio gyvenimo samprata lietuvių pasaulėjautoje*. Vilnius: Gimtinė / Taura.
- Bernotienė Stasė. 1974. *Lietuvių liaudies moterų drabužiai XVIII a. pab. – XX a. pr.* Lietuvos TSR istorijos-etnografijos muziejus. Vilnius: Mintis.
- Bine Jėkabs. 1937. Mūsu rotājošie raksti, *Labietis*: 258–262.
- Błachowsky Aleksander. 2004. *Hafty polskie szycie. Tradycje i współczesność polskiej sztuki ludowej* 2. Lublin-Toruń: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Oddział w Toruniu.

- Brastiņš Ernests. 1923. *Latviešu ornamentika* 1. Rīga: Valoda.
- √ Eliade Mircea. 1996. *Amžinojo sugrįžimo mitas. Archetipai ir kartotė*. Vilnius: Mintis.
- √ Eliade Mircea. 1997. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis.
- Eniņš Guntis. 1988. Zagadki znakov, *Rodnik* 1: 33–37. Rīga.
- Galaunė Paulius. 1930. *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas: L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- √ Gimbutienė Marija. 1985. *Baltai priešistoriniais laikais*. Vilnius: Mintis.
- Gračeva G. N. 1990. Sledy rannich predstavlenij o prirodnych sviaziach u nganasan, Putilov V. N. (red.). *Folklor i etnografija. Problemy rekonstrukcii faktov tradicionnoj kultury*: 98–112. Leningrad: Nauka.
- Gubin Valerij Dmitrievič. 1985. „Kultura“ i „priroda“ v fenomene tvorčestva, Karpušin V. A. (red.). *Filosofija i istorija kultury*: 95–120. Moskva: Nauka.
- Hahm Konrad. 1937. *Ostpreussische Bauernteppiche*. Jena: Diederichs.
- Ivanov Sergej Vasiljevič. 1963. *Ornament narodov Sibiri, kak istoričeskij istočnik (po materialam XIX – načala XX v.): narody Severa i Dalnego vostoka*. Moskva-Leningrad: Trudy Instituta etnografii AN SSSR.
- Ivanov V. V., Toporov Vladimir N. 1965. *Slavianskije jazykovyje modelirujuščije sistemy*. Moskva: Nauka.
- √ Jurkuvienė Teresė. 2001. *Lietuvių liaudies juostos*. Vilnius: Gervėlė.
- Karalkin P. N. 1953. Kumandincy, *Institut etnografii imeni N. N. Miklucho-Maklaja: kratkije soobščeniija* 18: 37–39.
- √ Kavolis Vytautas. 1996. *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Kybalova Ludmila. 1969. *Orientteppiche*. Prag: Artia.
- Kletnova E. N. 1924. Symvolika narodnych ukras Smolenskogo kraja, Sirajeva S. D. (red.). *Trudy Smolenskich gosudarstvennyh muzeev* 1: 120–122. Smolensk: Smolenskij Gubernskij Komitet po delam muzeev i ochrane pamiatnikov iskusstva starinyj prigody.
- Klymova Galina Nikolajevna. 1984. *Tekstilnyj ornament Komi*. Syktyvkar: Komi knižnoje izdatelstvo.
- Kušner P. I. (red.). 1970. *Russkije. Istoriko etnografičeskij atlas. Iz istorii russkogo narodnogo žiliščia i kostiuna (Ukrašenije krestjanskich domov i odeždy)*. Seređina XIX – načalo XX v. Moskva: Nauka.
- √ Lévi-Strauss Claude. 1997. *Laukinis mąstymas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Łobaczewska Olga. 2005. Ludowe dywany z tkanych pasków na pograniczu Białorusko-polsko-litewskim, *Regiony. Granice. Rubieże. Tom w dar dla professora Mariana Pokropka*: 327–338. Warszawa: Institut Etnologii i Antropologii kulturowej Uniwersiteta Warszawskiego.
- Lukina Nadežda Vasiljevna (sostavitel i avtor statji). 1979. *Albom chantyjskich ornamentov: vostočnaja grupa*. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo Universiteta.
- Mode Heinz, Chandra Subodh. 1984. *Indische Volkskunst*. Leipzig: Edition Leipzig.

- Nasr Seyyed Hossein. 1981. *Knowledge and the Sacred: Gifford lectures, 1981*. New York: Crossroad.
- Nenartavičiūtė Erika. 1995. Rinktinės juostos, Mačiekus V. (sud.). *Dieveniškės*: 310–319. Vilnius: Mintis. ✓
- Niedre Janis. 1930. Krustpils apvidus jostas, Siliņš M. (red.). *Valsts vēsturiskā mūzeja krājumi* 1: 9–17. Rīga: Valsts vēsturiskā mūzeja izdevums.
- Paegle Edvards. 1944. *Latvju rakstu abecīte*. Rīga: Autora izdevums.
- Prokopjeva N. N. 1993. Ženskaja rubacha u russkich v ritualach žiznennogo cikla, Lysenko O. V. i dr. (red.) *Etnosemiotika ritualnyh predmetov*: 58–67. Sankt-Peterburg: Ministerstvo kultury Rossijskoj Federacii, Rossijskij etnografičeskij muzej.
- Rawson Philip. 1991. *Sacred Tibet*. London: Thames and Hudson.
- Rawson Philip. 1997. *Tantra: the Indian Cult of Extazy*. London: Thames and Hudson.
- Rimantienė Rimutė. 1995. *Lietuva iki Kristaus*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Rusakova Lidija Michailovna. 1989. *Tradicionnoje izobrazitelnoje iskusstvo russkich krestjan Sibiri*. Novosibirsk: Nauka, Sibirskoje otdelenije.
- Slava Mirdza. 1992. *Latviešu rakstainie cimdi*. Rīga: Zinātne.
- Tamošaitienė Anastazija, Tamošaitis Antanas. 1989. *Lithuanian Sashes*. Toronto: Lithuanian Folk Art Institute. ✓
- Tamošaitis Antanas. 1931. *Prijuostės ir „žičkų“ rinkiniai. Sodžiaus menas* 2. Kaunas: Žemės ūkio rūmai.
- Toporov Vladimir. 2000. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*. Mikhailov N. (sud.). ✓ Vilnius: Aidai.
- Tumėnas Vytautas. 2002. *Lietuvių liaudies tradicinių rinktinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika*. *Lietuvos etnologija* 9: 82–84. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Tumėnas Vytautas. 2003. Baltiškų juostų simbolių sistemos paieškos: nuo mokslinės interpretacijos iki autentiškos tradicinės liaudiškos tipologijos, *Acta academiae artium Vilnensis* 31: 21–38.
- Vaitkevičius Vyckintas. 1998. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius: ✓ Diemedis.
- Vastokas Joan M. 1977. *The Shamanic Tree of Life*, Brodzky A. T. (ed.). *Stones, Bones and Skin (Ritual and Shamanic art)*: 93–117. Toronto, Ontario: An Artscanada Book, The Society for Art Publications.
- Vinogradov Semen Nikolajevič. 1967. Terminologija udmurtskich narodnych uzorov, *Sovetskaja etnografija* 2: 12–17.
- Volkaitė-Kulikauskienė Regina. 1997. *Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai* ✓ (I–XVI a.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Zariņa Anna. 1999. *Apģērbs Latvija* 7–17 gs. Rīga: Zinātne.
- Znamierowska-Prüfferowa Marja. 1933. *Paski w okolicy Druskienik*. *Lud* 2(12).

Environmental Realia Transformation as Reflected in the Names of Ornamental Patterns of Lithuanian Woven Sashes: A Search for Folk Thought Principles

Vytautas Tumėnas

Summary

The article attempts to reveal the original characteristics of Lithuanian folk visual/mytho-poetical "ornamental" thinking and its relations with the real and the mythical environment of a Lithuanian villager. It examines the semantic qualities of patterns woven onto Lithuanian traditional pick-up sashes (accumulated in museums, or portrayed on paper or other medium during ethnographic expeditions, or found in published sources) investigating into the folk names of ornamental patterns, their origins, and the typology of their component parts (ornamental motives).

The semantic meaning of ornamental pattern, together with other cultural signs, symbols and language, is utilised in the general structure of meanings or all-embracing metaphor, involving a wide variety of associations with domestic or wild animals, or plants, or parts of human body, or operations carried out in agricultural and kitchen activities. The mytho-poetical names of such signs, as component parts of a pattern, single the refined objects, or the objects having a ritual context, or their special parts (e.g. their interiors), out of their immediate environment.

Very many patterns of the same type, yet slightly different form, have identical or similar names. Thus, relations among the many types of signs, or component parts of a pattern, originating from a common archetype, but having different names, are traced back. A direct relation is highlighted among the signs making up a single pattern, the rich stock of their variant name forms, the closeness of the visual shape of the above-mentioned signs to the archetypal sign, and of their names – to mytho-poetical images.

Apparently, it is tradition that plays a crucial role in the visual mytho-poetical interpretations of everyday, as reflected in the semantic meanings of ornamental pattern woven onto sashes. The following conclusion is made: the names of ornamental patterns imply a multifarious character of folk typology based on the variance of image and name interface, as well as on the fusion of archaic tradition and innovation.